

Het versterken van de maakpraktijk: Onderzoek door makers voor makers

Jan J. IJzermans

lector Research in Creative Practices, HKU

A. Inleiding

Ik heb net de lectorenpenning ontvangen. Deze penning legt de nadruk op de rol en invloed die de lector als onderzoeker heeft. Maar het onderzoek is, zoals we zullen zien in deze lezing, slechts ten dele dat van de onderzoeker. Ik werk samen met makers en onderzoekers, docenten en studenten aan onderzoek dat ook van de makers is¹.

Vanmiddag wil ik ingaan op onderzoek waarbij makers actief betrokken zijn, waarin het gaat over wat er feitelijk in de praktijk gebeurt en waarin makers degenen zijn voor wie de resultaten zijn bedoeld. Ik noem dit onderzoek door makers voor makers.

Stel je de volgende situatie voor: Twee makers zijn geïnteresseerd geraakt in elkaars manieren van werken. 'Hoe werk jij aan een idee, welke impulsen of overwegingen leiden tot handelen? Hoe maak je keuzes, werk je samen met anderen, sta je invloeden toe op wat je maakt?' In het gesprek dat ze houden blijkt het best lastig voor hen om deze vragen onder de aandacht te houden. Het gaat al snel over de omstandigheden: plotselinge veranderingen, problemen met de opdracht of opdrachtgever, of over filosofische overwegingen waarvan het onduidelijk blijft hoe die in de maakpraktijk vorm krijgen of nemen of er wordt gesproken vanuit een overzicht over de manier van werken waardoor specifieke details verborgen blijven die juist veelzeggend kunnen zijn. Dit kan allemaal heel informatief of steunend zijn, maar veel van elkaars maakprocessen komt daarmee niet direct aan het licht.

Doel van dit lectoraat is om juist gedetailleerd te bestuderen wat er in de maakpraktijk gebeurt: welke manieren van werken gebruik je en welke kunnen inspirerend zijn voor anderen? Hoe deel je deze met elkaar, hoe kom je tot kennisvorming, voor onderwijs en de maakpraktijk? En: wat is daar voor nodig? Dat is waar dit lectoraat over gaat.

Activeren en ontwikkelen

Het onderzoek waar het lectoraat bij betrokken is kent twee kanten. Het richt zich aan de ene kant op het activeren van het maakonderzoek van groepen makers en makers-docenten, en van de ander kant op het verbeteren en ontwikkelen van manieren van werken in maakonderzoek. Beide kanten bieden de mogelijkheid om, zoals de lectoraatsopdracht luidt, de aard van onderzoek als element van de artistieke en creatieve praktijk te exploreren. En door te werken met groepen makers-docenten kunnen we daarbij, opnieuw naar de lectoraatsopdracht, goed kijken naar de

mogelijkheden tot ontwikkeling van het kunstonderwijs en de kunstvakdocenten. Wat in die groepen naar boven wordt gebracht heeft te maken met het laatste onderdeel van de lectoraatsopdracht: vooral kijkend naar wat er feitelijk gebeurt in de praktijk, en vanuit het perspectief van de maker. Daarvoor heb je de makers nodig en moet je met name werken aan resultaten die voor hen relevant zijn. Ik noem het onderzoek dat aan de deze eisen voldoet: onderzoek door makers voor makers.

'Jullie zitten op een goudmijn!'

Onderzoek door makers voor makers is belangrijk omdat het er op gericht is om kennis en inzichten van makers, die nu verborgen blijven, ter beschikking te brengen, en wel primair ten behoeve van andere makers. Ook als makers kun je elkaar versterken. Ik werk al vrij lang in het kunstonderwijs en een van de dingen die me daarbij steeds heeft geïntrigeerd is dat als iemand de kracht, je kunt ook zeggen de waarde, in zich heeft om iets te kunnen maken, dingen in een ander licht te zetten of verrassende combinaties te laten ontstaan, én hij of zij is ook in staat om anderen, junior makers - de studenten in het kunstonderwijs - hierbij te helpen, deze dubbele kracht nauwelijks wordt gebruikt voor elkaar, om met elkaar de maakpraktijk te versterken. Naar mijn mening blijft hier veel waarde ongebruikt. Zoals Kees Dorst stelt: 'Jullie zitten op een goudmijn'.

Onderzoek door makers voor makers is actueel omdat er veel druk staat op makers en op de creatie. Van makers wordt van alles verwacht: van het oplossen van maatschappelijke problemen tot innovatieve producten die *smart* zus en disruptief zo zijn. Steeds meer moeten de makers zich zien uit te drukken in de taal van derden, en zich verantwoorden. Daarbij spelen ook angst voor alles wat niet geregeld is of lijkt, de onrust over de als snel ervaren veranderingen in de wereld en de dominantie van financieel-economische motivaties een rol. In deze omstandigheden is het nodig om elkaar op het gebied van creatie te versterken, dat wil zeggen de goudmijn te gaan delven, en elkaar te steunen bij het werken in snel wijzigende en zeker niet altijd positieve contexten. Dat kan onder meer door onderzoek. Je zult je dus op een of andere manier tot onderzoek dienen te verhouden.

Onderzoek door makers voor makers is uitdagend. Hoe ontwikkelen we manieren om makers en onderzoekers met elkaar te laten samenwerken, hoe krijgen we de impliciete kennis beschikbaar voor elkaar en het onderwijs? En wat zijn de condities waaronder dat kan gebeuren?

Onderzoek door makers voor makers beoogt de maakpraktijk dus te versterken door een gemeenschappelijke inspanning van onderzoekers en makers. In artistiek onderzoek en ontwerponderzoek wordt die versterking van de maakpraktijk ook als het hoofddoel van onderzoek geformuleerd maar daar is het vaak een individuele zaak. En de vraag is of de resultaten ervan wel voldoende bij andere makers terecht komen of door hen worden gewaardeerd. Uiteindelijk is versterking van de maakpraktijk ook de taak van het hoger kunstonderwijs. Dit gaat ons allen aan.

Positie kiezen

Onderzoek door makers voor makers gebeurt niet in een vacuüm maar in een zee van opvattingen en gewoontes rond onderzoek. Het kan in deze zee zomaar voorkomen dat de ander het tegenovergestelde hoort van wat jij bedoelt te zeggen. Zo spreekt de een over een 'methode' als een eigen manier van werken, waar de ander dit hoort als een voorgeschreven stappenplan dat je moet volgen van je baas. Het is om elkaar goed te kunnen begrijpen dus belangrijk om de positie van het onderzoek van het lectoraat hierin allereerst aan te geven. Ik doe daarbij een beroep op jullie geduld door eerst in te gaan op enkele opvattingen en gewoontes die een belemmering vormen voor de ontwikkeling van onderzoek door makers voor makers en die je in het kunstonderwijs vaak

tegenkomt. Dat geeft me dan de gelegenheid duidelijk te maken welke positie onderzoek door makers voor makers daarbij inneemt. Daarna kunnen we dan enkele uitgangspunten bespreken die voor dit soort onderzoek van belang zijn. En tot slot, zal ik samen met enkele makers-docenten bespreken waar we in de onderzoekspraktijk van het lectoraat mee bezig zijn en willen zijn.

B. Enkele gewoontes en opvattingen die een belemmering vormen voor de ontwikkeling van maakonderzoek

1. Geen definitie van onderzoek hanteren

Onderzoek in de kunsten is veelbesproken. Wat is het verschil tussen maken en onderzoek? Is het wetenschappelijk of wetenschappelijk-maar-dan-anders of is het geheel eigen aan de kunsten. Is alle kunst onderzoek? Is onderzoeken onnuttig en moet het vooral om zoeken gaan? In de discussies hierover zitten tal van, meestal impliciete, definities van onderzoek verscholen. Tegelijk is er een toenemende interesse bij mensen van buiten de kunsten en het ontwerpen om te begrijpen waarom daar gewerkt wordt zoals er gewerkt wordt. Reden genoeg om, zonder enige verdere pretentie, te werken met een definitie van onderzoek, en dan wel een die ook voor anderen begrijpelijk is.

Het lectoraat werkt met een definitie van onderzoek die tamelijk algemeen bruikbaar is, in ieder geval ook voor onderzoek in de kunsten en het ontwerpen. Deze definitie wordt gebruikt door the Research Excellence Framework (REF), het systeem dat in het Verenigd Koninkrijk wordt gebruikt om de kwaliteit van het onderzoek van alle universiteiten te evalueren. De Britse regering bepaalt op basis daarvan de onderzoeksbekostiging van iedere individuele universiteit. We hebben het hier dus niet over een niche-definitie.

De definitie luidt als volgt:

Research is a process of investigation leading to new insights, effectively shared.

Er zit nog een hele uitleg bij maar die betreft vooral wat we er dan wel en niet onder mogen verstaan². Zo vallen ontwerpen en de kunsten er wel onder maar bijvoorbeeld onderwijsontwikkeling niet. De definitie legt in vergelijking met andere definities veel nadruk op het effectief delen met derden: het naar buiten treden en de impact daarvan. We zien dat er in de definitie geen sprake is van methoden of methodiek, noch van falsifieerbaarheid, generaliseerbaarheid of dergelijke. Het is mogelijk dat dat onderdelen of kwaliteitskenmerken van het proces van onderzoek zijn maar dat hóeft niet. Ik zie dit als een uitnodiging om enkele stappen te maken op de beantwoording van de volgende vragen die als vanzelf uit de definitie voortvloeien: wat zijn de processen van onderzoek die passend zijn voor de kunsten en het ontwerpen; wat voor nieuwe inzichten zoeken we en hoe vatten we die nieuwheid op; en: hoe delen we onze manieren van onderzoeken en de inzichten die deze opleveren op een effectieve wijze? Deze vragen vragen niet om absolute standpunten maar om veel ervaring, in de vorm van: de gedeelde ervaringen van velen.

Naar aanleiding van eenzelfde soort evaluatie als het hierboven beschreven Research Excellence Framework schreef Christopher Frayling in 1993 de nog steeds vaak aangehaalde publicatie *Research in Art and Design*, met daarin het bekende onderscheid tussen *research into art and design*, *research through art and design* en *research for art and design*. Dit veel gebruikte onderscheid is verwarrend als je de definitie van onderzoek die we net bespraken gebruikt. Ik ga hier kort op in. Bij alle drie de vormen van onderzoek die Frayling bespreekt, is een zekere distantie nodig om te komen tot bijdragen aan de maakpraktijk. Deze distantie kan tijdens het maken zitten in de pendelbeweging tussen handelen en reflectie en in een al dan niet uitgebreid onderzoek om

een bepaald niet-kennen, niet-kunnen of niet-voelen te exploreren of op te lossen. Naar Frayling zouden we dit onderzoek voor en onderzoek door maken kunnen noemen. Maar die activiteiten voldoen niet aan de gestelde eisen in de definitie van onderzoek omdat er in het algemeen geen sprake is van effectieve deling van proces en inzichten. Er is een ander type onderzoek met een grotere distantie nodig voor makers om proces en inzichten te delen met collega's, je zou het *onderzoek naar maken* kunnen noemen. En dit laatste onderzoek dient te voldoen aan de definitie. In het vervolg van deze lezing bedoelen we met onderzoek dus steeds onderzoek naar maken.

2. *De reikwijdte van onderzoek onvoldoende problematiseren*

Een eis die, vaak impliciet en als vanzelfsprekend, wordt gesteld is dat de resultaten van onderzoek moeten aansluiten bij het (internationale) onderzoeksdiscours in het vakgebied. Dit is voor de meeste makers nuttig noch doenlijk. Het internationale, dat wil zeggen overwegend westerse, discours is er in toenemende mate een van onderzoekers, promovendi en gepromoveerden die afgerekend worden op hun onderzoekswerk. Aansluiting bij dit discours is voor het overgrote merendeel van makers en studenten een brug te ver, wat niet wil zeggen dat zij op kleinere schaal geen voor hen zinvol maakonderzoek kunnen doen. Ik zal straks met een voorstel komen om een soort tussenposities te creëren waarmee makers tot resultaten kunnen komen die in elk geval bruikbaar zijn voor henzelf en medemakers. Sommige van deze resultaten zullen wellicht doorwerken naar het bredere discours, maar aan die eis hoeft - ook volgens de definitie - niet zonder meer te worden voldaan.

3. *Het isolement van het eigen vakgebied en moeizame omgang met verschillen*

In deze lezing hoor je ongetwijfeld dingen waarbij je denkt: maar bij ons is dat anders. En dan zou je kunnen denken: en dus is dit niet van belang, of: wat een onzin. Maar je kunt ook anders naar verschillen kijken.

Ik heb gewerkt, en ben uiteindelijk gepromoveerd, als muzikantropoloog en heb enige ervaring met de bestudering van verschillen. In het algemeen kun je stellen dat het niet alleen gaat om het waarnemen van een verschil maar ook, en misschien wel vooral, om het doel waarmee het naar voren wordt gebracht. Verschillen worden vaak gebruikt om de eigen groep te definiëren en om het andere te benaderen als een, meestal afwijkende, variant van het eigene. Maar hoe benader je verschillen als een fenomeen op zich dat een eigen waarde heeft, die je weer kan gebruiken om je eigen basis onder de loep te nemen? Verschillen vormen dan geen hindernis, maar kunnen waarde geven. Het is maar hoe je kijkt.

Het valt mij op dat in het kunstonderwijs het omgaan met verschillen, en met het andere, vaker geprezen wordt dan gepraktiseerd. Nu pleit ik hier zeker niet voor het doen vervloeien van vakgebieden maar voor het beter uitbuiten van verschillen en dan in verbinding in plaats van in isolement. Je zou je dan bijvoorbeeld kunnen voorstellen dat de resultaten van maakonderzoek in het ene deelvakgebied ook van waarde worden gevonden voor het andere.

Wat betreft het onderzoek in de kunsten en het ontwerpen hebben we naast het vooral werken vanuit de eigen vakgebieden ook te maken met twee discoursen die niet veel met elkaar interacteren: die van artistiek onderzoek en ontwerponderzoek. Ik wil dit onderscheid om de net vermelde reden niet zo maar reproduceren en spreek daarom liever van 'makers' dan van 'kunstenaars' of 'ontwerpers' en van 'maakonderzoek³' in plaats van 'artistiek onderzoek' of 'ontwerponderzoek'. Waar het specifiek gaat over deze discoursen gebruik ik voor de helderheid deze namen wel.

4. *De rollen van maker en onderzoeker in onderzoek onvoldoende problematiseren*

Makers en onderzoekers hebben vaak verschillende belangen. Onderzoekers worden afgerekend op hun deelname aan het internationale (onderzoeks)discours van het vakgebied, zie ook punt 2 hierboven. De doelstellingen van dit discours staan op gespannen voet met die van het maakdiscours, waarbij makers vooral zijn gebaat met bruikbare bijdragen aan de maakpraktijk. Het feit dat een maker in de rol van onderzoeker werkt, lost dit probleem niet zo maar op. De kwestie is niet of een maker of onderzoeker zich met het onderzoek naar maken zou bezig houden maar welke motieven hij heeft in welke rol. We gaan daarom op zoek naar een onderzoeker, maker of niet, met voor ons nuttige motieven en een passende manier van werken inclusief de daarbij behorende rollen. Ik zal zo meteen wat verder ingaan op de rol van de maker en de onderzoeker in maakonderzoek.

5. *Ervan uitgaan dat onderzoek omvangrijk is*

Mensen denken bij onderzoek vaak aan grote projecten waarin iets helemaal wordt uitgedokterd. Bijvoorbeeld het duiden en het in kaart brengen van het hele maakproces van een bepaald artefact is enorm veel werk. Maar wat is de balans tussen inspanning en opbrengst, en wie kan door met het resultaat? Via een promotietraject of andere constructies met beurzen of stipendia kan soms zo'n onderzoek worden gedaan maar het zal in aantal erg beperkt blijven. Ik zal er dadelijk voor pleiten om veel meer onderzoek in het klein te doen, dat meer makers betreft en bereikt, en bruikbare delen oplevert om mee verder te gaan.

6. *Ervan uitgaan dat onderzoek de maker meer kost dan het oplevert*

Er zijn nu nauwelijks manieren van werken in onderzoek naar maken waarmee het profijtelijk is voor de maker om er tijd in te steken. Als er manieren van werken zouden zijn waarbij de makers zich voldoende beloond zouden voelen voor de inspanning die ze leveren om onderzoeksresultaten te produceren en te delen zou er meer onderzoek plaatsvinden dan nu het geval is. Beloond door inspiratie, tools, andere uitgangspunten, nieuwe werkwijzen en dergelijke.

7. *Je beperken tot de verklarende validiteit van 'de wetenschap'*

In het kunstonderwijs worden begrippen als 'de wetenschap' en 'wetenschappelijk', 'academisch' of 'universitair' onderzoek veel gebruikt. Dit is problematisch want die begrippen dekken een dermate grote range van methoden en uitgangspunten dat het willen vatten ervan onder één term gelijk staat met het vragen om problemen. Vaak gaat er ook het misverstand achter schuil dat er in 'de wetenschap' alleen verklarende validiteit gezocht wordt: de waarde van kennis ligt in haar verklarende kracht. Er bestaat echter ook pragmatische validiteit⁴: hoe bruikbaar, werkbaar is de ontwikkelde kennis. Ik zal hier straks een voorbeeld van geven.

Gewetensvraag

Draagt het huidige onderzoek wel voldoende bij aan het versterken van de maakpraktijk?

Zoals we al eerder bespraken wordt in de literatuur vrij algemeen verwezen naar de bijdrage die onderzoek dient te leveren aan de maakpraktijk⁵. Gebruikte woorden zijn versterken, ondersteunen, stimuleren, inspireren, transformeren en provoceren. Maar lukt het de onderzoekers ook werkelijk om in voldoende mate een bijdrage te leveren aan de maakpraktijk? Dat is de vraag. Ik geef een voorbeeld uit het ontwerponderzoek als illustratie. In juni 2016 waren Arja Veerman en ik op het Congres van de Design Research Society in Brighton. De Proceedings van dit congres kregen we van te voren toegestuurd, 4000 pagina's in 8 kloeke, digitale delen. Wat er op het congres 'proceedde' was blijktbaar niet van belang voor de Proceedings. Omdat de Society 50 jaar bestond en men wilde laten zien dat mislukken belangrijk is voor ontwerpers was de vraag aan de congresgangers,

voor het merendeel ontwerponderzoekers: waarin hebben we gefaald in de afgelopen periode. De bijdragen van de deelnemers werden opgenomen in een installatie die tijdens het congres steeds groter werd. Hier volgt een aantal van de kritiekpunten⁶.

- Design research confuses the practice of design with the practice of research.
- Design research has failed to combine research and practice.
- Design research has failed to develop any of its own theory.
- Design research has failed to engage with everyday practices.
- Design research has failed to influence practice at large.
- Design research has failed to reach out to practitioners in an understandable way.
- Design research has not been able to develop a designerly way of methods.
- Design research makes even the most confident designer insecure in their abilities to fail brilliantly.
- Design research mistakes illegibility for criticality.
- Design research stops at research.
- Design researchers forget that they are designers and designers become fearful of their scientific agenda.
- Knowledge generated by design research is useless for design practice.
- Perhaps research is self-serving?
- Stop desperately trying to 'become legitimate' by apeing the methods and forms of other disciplines.
- There is a lack of practicality and usefulness in design research.
- Too many methods, too few solutions.
- We are only understood in our own circle.

Opvallend was dat veruit de meeste antwoorden gingen over de moeizame relatie van onderzoek met de ontwerppraktijk⁷. Het falen betrof dus het niet kunnen bijdragen aan een goede fit tussen onderzoek en maakpraktijk. Ook in de literatuur vinden we geregeld verwijzingen naar de slechte fit van onderzoek en maken⁸.

We kunnen dus stellen dat het onderzoek vanuit het oogpunt van de makers zeker niet altijd voldoet aan de doelstelling die er vrij algemeen aan gesteld wordt: een bijdrage leveren aan de maakpraktijk. Dat willen we anders doen.

Ik vat de positie van het lectoraat samen. De nadruk wordt gelegd op doen van maakonderzoek en het delen van proces en inzichten van dit onderzoek. Er wordt allereerst gewerkt met kleinere reikwijdtes van onderzoek; onderzoek dat dicht bij de makers en hun praktijken ligt. Er wordt gewerkt met onderzoek in het klein waarvan de resultaten worden samengevoegd tot groter onderzoek. De rollen van onderzoekers en makers worden duidelijk gedefinieerd en met elkaar in verband gebracht. Er wordt gezocht naar vormen van onderzoek die het profijtelijk maken voor makers om als co-actor mee te doen. Er wordt wel gewerkt vanuit een vakgebied maar een deel van het onderzoek bestaat uit het geconfronteerd worden met andere vakgebieden en het productief maken van verschillen. Het lectoraat ontwikkelt methoden om te checken of de resultaten van onderzoek bruikbaar zijn voor de maakpraktijk (van de betrokkenen).

Het ontwikkelen van onderzoek door makers voor makers is niet alleen een kwestie van misverstanden en belemmeringen uit de weg zien te ruimen. Ik wil nu ingaan op drie belangrijke uitgangspunten voor maakonderzoek die het lectoraat volgt.

C. Drie belangrijke uitgangspunten voor maakonderzoek door makers

1. Onderzoek door makers voor makers is activerend, generatief onderzoek

De tegenstelling maken-onderzoeken komen we vaak tegen, zeker bij makers. Onderzoeken en maken worden met name tegengesteld gemaakt wanneer het onderzoeken niet leidt tot een betere of andere praktijk of wanneer het begrip oplevert dat van weinig belang wordt gevonden voor de praktijk. Dit onderscheid gebruiken we om inzicht te krijgen in het veld van maakonderzoek. Het gaat over de manier waarop je de doelstelling van onderzoek, versterking van de maakpraktijk, invult.

invulling doelstelling onderzoek

**maken anders/beter
te begrijpen**

**anders/beter te
kunnen maken**

Een tweede belangrijk onderscheid dat we, net als het eerste, ook in de DRS2016-kritiek terugvinden, is dat tussen onderzoek waarbij makers als subject worden beschouwd en onderzoek waarin makers als co-actoren werken: onderzoek mét in plaats van onderzoek van. Dit co-actor-zijn moet niet worden verward met het actief betrekken van makers bij het onderzoek, bijv. door ze te interviewen, of met onderzoek dat weliswaar door een maker wordt verricht maar dat geen andere makers als co-actor toelaat. We hebben het dan over de verhouding tussen onderzoeker en maker in het onderzoek.

verhouding onderzoeker-maker tijdens onderzoek

makers als subject

makers als co-actor

Makers als subject beschouwen gaat vaak gepaard met een zendhouding bij de onderzoeker. De onderzoeker rapporteert naar andere onderzoekers en, misschien, makers zonder tijdens het onderzoek interactie met makers te zijn aangegaan en zonder te checken of het gezondene bruikbaar is of blijkt. Een reden voor deze zendhouding, het zonder veel interactie deelnemen aan een discours, zou kunnen zijn dat men, om historische of strategische redenen, vormen van kennisproductie overneemt waarin deze houding normaal is. We zien een facet van deze houding bijv. ook bij de Proceedings van de DRS2016 die al klaar waren voordat er iets 'proceedde' op het congres. De communicatie met andere makers/onderzoekers werd wel gezocht op het congres maar de basishouding was zenden, kenniscommunicatie in plaats van werken aan gezamenlijke kennisproductie.

Het is in sommige gevallen niet te vermijden om makers als subjecten te beschouwen of om te zenden, maar zonder problemen is dit niet. Het is op dit punt leerzaam om te rade te gaan bij de antropologie, een vakgebied dat ik, zoals eerder vermeld, als muziekanthropoloog goed ken. In de oude antropologie was er sprake van het bestudeerde volk als subject van onderzoek. Tijdens het veldonderzoek deed de antropoloog aan participerende observatie maar hij liet de 'subjecten' niet

toe te participeren in de analyse en het vormen van resultaat. Als de antropoloog zijn resultaten al terugkoppelde naar de 'subjecten' dan deed hij dat in de zendmodus: hier is het, kijk maar. Het onderzoek werd gevalideerd door het debat met de academische gemeenschap. Deze rolverdeling kwam zo'n 40 jaar geleden onder kritiek te staan en men begon te onderzoeken hoe de 'subjecten' betrokken konden worden bij de analyse, door dialoog en interactie. De validatie kwam daarbij voor een deel terecht bij de onderzochten maar bleef in zijn doelstelling en op vakgebiedsniveau het domein van de onderzoeker en de academische gemeenschap.

Men kwam er ook achter dat het niet houdbaar was om de onderzochten te zien als eenstemmig, in de zin van: ze reproduceren eendrachtig cultuur X, en men begon zich meer te interesseren voor de eigen aspiraties van de onderzochten. Men ging daarom onderzoeken hoe het onderzoek in lijn kon worden gebracht met de bedoelingen of belangen van de onderzochten. De nog steeds benodigde validatie door de academische gemeenschap begon hierbij te knellen. Een volgend stadium is dat het onderzoek geheel ten dienste van de oude 'subjecten', nu co-actoren in het onderzoek, komt te staan en de academische validatie een steeds disjuncter, disruptiever onderdeel van het onderzoek wordt of dat men daar een nieuwe vorm voor vindt.

In het huidige artistiek en ontwerponderzoek komen we deze verschillende vormen van insteek ook tegen maar ligt de nadruk nog vaak op zenden en de maker als subject. Misschien wordt dit zelfs door velen nog wel als de norm gezien, waar de antropologie dit inmiddels voorbij is. Hoe dan ook, als we deze twee onderscheiden - invulling van de doelstelling van onderzoek en verhouding tot de maker - met hun typerende activiteiten samen weergeven ziet het er zo uit.

makers subject
anders/beter maken

makers co-actor
anders/beter maken

genererend

beschouwend

activerend

verklarend

makers subject
anders/beter begrijpen

makers co-actor
anders/beter begrijpen

Als maken en makers subject zijn van het onderzoek dan zal de onderzoeker moeten beschouwen, waarnemen e.d. Wanneer makers co-actor zijn dan zal hij activerend en interacterend moeten werken. Met activerend bedoelen we hier: de co-actoren aanzettend en in staat stellend om betrokken te zijn bij alle voor hen relevante delen van het onderzoek (dus inclusief analyse en resultaten). Als het onderzoek primair gericht is op beter begrip dan zal het beschouwend en verklarend zijn, en als het vooral gericht is op beter en anders maken dan zal het genererend zijn. Met genererend bedoelen we: onderzoek dat verhalen, inzichten, uitgangspunten, voorbeelden, onderleggers e.d. levert voor anderen om, al dan niet getransformeerd, mee aan de slag te gaan in hun praktijk. Let wel: het gaat er niet om dat er alleen maar óf gegenereerd óf beschouwd wordt maar dat dat de typerende activiteiten zijn.

Als we nu kijken naar bekende publicaties dan kunnen we die vooral links en linksonder in de weergave plaatsen, bijv. de Ambachtsman van Richard Sennett. Dit soort publicaties laten ons maken en de contexten daarvan beter begrijpen maar leveren niet primair en rechtstreeks een concrete bijdrage aan de maakpraktijk. Zij beschouwen makers als subject van hun onderzoek, niet als co-actor. Er is zeker niets mis met dergelijk onderzoek, er is alleen wel veel van, en in dit lectoraat zijn we op een andere doelstelling uit. Een deel van de DRS-kritiek richt zich met name op het dumpen van methoden, zoals dat kan ontstaan wanneer deze zonder veel interactie met de makers tot stand komen, zoals in de weergave linksboven. Wij richten ons op onderzoek waarbij makers geactiveerd worden en co-actor zijn, en komen met representaties, analyses en inzichten die het maken anders of beter doen begrijpen. Het onderzoek door makers voor makers zal vaak rechts en rechtsboven zitten: het poogt kennis te ontwikkelen die andere makers aanzet tot ontwikkeling van nieuwe praktijk en deze weer in te brengen en terug te koppelen. Daar de omvang van het onderzoek een van de genoemde belemmeringen is, is het van belang dat meerdere makers samen onderzoek doen om genoeg materiaal en interactie te genereren. Hoe we dat kunnen doen, en wat dat zegt over de positie en rol van maker en onderzoeker, dat is onderdeel van ons onderzoek. We geven hier straks voorbeelden van.

Kortom: we zijn op zoek naar manieren van onderzoek naar maken die activerend en generatief zijn in plaats van primair beschouwend en verklarend. En die we ontwikkelen met makers als co-actoren in de praktijk. Beschouwen en verklaren worden daarbij ten dienste gebracht van het activeren en genereren. Dit formuleert de rol van een erbij betrokken onderzoeker: het activeren door met verklarend en beschouwend materiaal te komen. Dat zie ik bijvoorbeeld als mijn taak. Het genereren is de rol van de betrokken makers-onderzoekers.

2. *De transformatie die kennis ondergaat om haar deelbaar te maken moet kritisch worden bekeken*

De kennis, in de brede betekenis van kennen en kunnen, die makers hebben van het maakproces is allereerst makerskennis, sterk verbonden aan de persoon, waarden, overtuigingen en ervaringen (Stolterman 2008). Schön (1983) beschrijft het proces van denken en doen in het maken als een proces van 'reflection-in-action' dat elke maker, elke 'reflective practitioner' uit ervaring kent. Als je dit soort kennis een grotere reikwijdte wilt geven, moet er nogal wat met die kennis gebeuren. Bruno Latour (1999)⁹ noemt dit een onderhandelingsproces. De makerskennis heeft veel te bieden: specificiteit, detail, specialistische expertise en gelaagdheid. Om te kunnen delen wordt gezocht naar verenigbaarheid, samenhang en bruikbaarheid. Dit kan niet zonder in te leveren op de drie genoemde aspecten van makerskennis. Maar hoever moet je daar in gaan?

Vanuit het perspectief van de individuele maker is er vermoedelijk helemaal geen behoefte om iets in te leveren omdat hij voor zijn maken verder kan met de ontwikkelde kennis zoals hij die in zijn lijf heeft zitten. We hebben het vandaag echter over de wil om als maker samen met anderen sterker te worden en bij te dragen aan de toekomstige maakpraktijk en het onderwijs. Het effectief delen van inzichten en het proces dat daartoe leidt is dan van belang, en dus ook het werken aan de verenigbaarheid, samenhang en de wat bredere bruikbaarheid van kennis. Hoever je daarin wil gaan is een kwestie van reikwijdte en de gezochte effectiviteit van delen. Dit werpt een nieuw licht op de betekenis van effectief delen. Voor het effectief delen van bepaalde soort kennis is nabijheid noodzakelijk, voor een andere soort kennis het grotere discours.

De overgang van lokale makerskennis naar het abstracte niveau van het discours in het vakgebied is voor de meeste makers erg groot, dat wil zeggen: vraagt om veel verandering in die kennis én

om specialistische kennis op het gebied van onderzoek van de maker. Daarom is het van belang om enkele tussenposities te onderscheiden. Ik doe hier een voorstel voor twee van die posities: die van lokale makersgroepen en die van interlokale groepen.

- **Lokale makersgroepen.** Makers, docenten en gevorderde studenten kunnen lokale groepen makers vormen. In sommige gevallen zijn deze er al in de vorm van bijv. werkplaatsen die aan een eerste verwerking van de kennis van individuele makers werken: zo wordt van makerskennis naar maakkennis gegaan. Deze verwerking zal om te beginnen van nut zijn voor de genoemde makers zelf en hun directe omgeving.
- **Interlokale makersgroepen.** Een lokale groep kan vervolgens in contact treden met een andere groep van hetzelfde vakgebied of meer multidisciplinair werken met een groep van een aanpalend vakgebied. Bij die uitwisselingen wordt nog verder gewerkt aan de verenigbaarheid, samenhang en bruikbaarheid van de maakkennis.

Ik onderscheid dus twee tussenposities met kleinere reikwijdtes dan die van het discours in het vakgebied: maakkennis die relevant is gebleken voor een lokale groep en maakkennis die relevant is gebleken voor meerdere groepen uit een vakgebied of aanpalende vakgebieden. 'Relevant gebleken' is daarbij makkelijk gezegd maar de manier waarop je dat met elkaar kunt vaststellen vraagt zeker nog om verder onderzoek, bijvoorbeeld door te werken met een forum. Niet om verklarende validiteit vast te stellen, maar pragmatische. In het lectoraat besteden wij daar aandacht aan.

Een belangrijk voordeel van de kleinere reikwijdtes is dat de vertaalslag vanuit maakkennis naar gebruik in de praktijk van een individu of team makkelijker succesvol kan zijn dan bij vertaling vanuit het abstracte niveau van het internationale discours in het vakgebied. Daarbij houd je als maker meer grip op de soorten kennis en de manieren van representeren en delen die relevant voor het maken zijn. Op vakgebiedsniveau is de regie van de discours vaak in handen van Anglo-Amerikaans academia en gaat het bij voorkeur om zwarte lettertjes op wit papier.

Een mogelijk nadeel is dat de kennis te intern gericht blijft. Uitgangspunt is echter dat makers de lokale kennis ook willen delen en willen toetsen aan die van anderen en dat ze ook niet-lokale betrokkenen zoals opdrachtgevers, gebruikers en dergelijke betrekken bij het werk.

3. Maakonderzoek is gericht op de doorgaande vorming van kennis

Uit het bovenstaande blijkt het belang van een omgeving waarin aan en met kennis gewerkt kan worden. Ik maak om dit verder te verhelderen wil ik graag de aandacht vestigen op een uitspraak van Paul Klee uit 1921 over het belang van vorming en vorm-als-beweging en het onbelang van vorm-als-eindpunt.

Die Formung bestimmt die Form und steht daher über ihr.

Form ist also nirgends und niemals als Erledigung, als Resultat, als Ende zu betrachten, sondern als Genesis, als Werden, als Wesen. ... Gut ist Form als Bewegung, als Tun, gut ist tätige Form. Schlecht ist Form als Ruhe, als Ende, schlecht ist erlittene, geleistete Form. Gut ist Formung. Schlecht ist Form; Form ist Ende, ist Tod. Formung ist Bewegung, ist Tat. Formung ist Leben.¹⁰

Dit wordt door Klee de elementaire leer van het scheppende genoemd¹¹. Het doet de vorm niet in de ban maar ziet hem als onderdeel van een nooit-eindigende beweging. De processen van het doen ontstaan en ontwikkelen waaruit de vormen in de wereld voortkomen zijn belangrijker dan de vormen zelf¹². Zoals exploraties je brengen tot een bepaald meesterschap dat niet zozeer in

zichzelf betekenis heeft maar je in staat stelt tot weer heel andere exploraties¹³.

Dit uitlichten van het belang van beweging voor vorm is eigenlijk net zo hard nodig voor de kennis rond maken. We hebben het dan over het belang van kennisvorming en kennis-als-beweging en het onbelang van kennis-als-eindpunt. In dezelfde stijl als Klee leest dat als:

*Goed is kennis-vorming. Slecht is kennis; kennis is einde, is dood.
Kennis-vorming is beweging, is daad. Kennis-vorming is leven.*

We doen kennis hiermee niet zozeer in de ban maar zien haar als onderdeel van een steeds doorgaande beweging. Je wilt kennis vormen die inspireert tot maken, die beweging brengt. Een consequentie is dat kennis niet op zich moet worden bekeken of genomen maar altijd geplaatst moet worden op lijnen van (toekomstige) beweging. Een andere consequentie is dat deze kennis, vanuit het oogpunt van een meer statische, 'oppakbare' visie op kennis, altijd onaf, onvolledig, onpubliceerbaar e.d. zal zijn. Het gaat uiteindelijk om het combineren van alle mogelijke vormen van dat soort 'kennis-delen' en het vinden en vormen van lijnen daarin. En daar kan mogelijk over gepubliceerd worden maar de reikwijdte blijft daarbij steeds een belangrijk punt van overweging. Voor wie is wat relevant?

Stel je bijvoorbeeld voor dat een groep makers, docenten of vierdejaars- en masterstudenten met elkaar en al onderzoekend, een verzameling van deze kennis-delen zouden vormen en getransformeerd zouden gebruiken in hun verschillende praktijken en contexten. Feitelijk is het maken dan een vorm van verder exploreren van die kennis en de lijnen die dan ontstaan. En stel je voor dat docenten bij een dergelijke opzet in het onderwijs een belangrijke rol spelen als maker-onderzoeker-docent. Dan begint het te lijken op het delven van de goudmijn¹⁴.

Kortom: dit is een manier waarop onderzoek door makers voor makers vorm kan krijgen. Als een lokale, kennis-vormende omgeving die in regelmatig contact staat met andere lokale, kennis-vormende omgevingen. Deze omgeving is per definitie groter dan één maker of één vast team van makers, maar kan ook niet te groot zijn. Vertrouwelikheden is nodig om te delen, politieke invloed of macht werkt averechts. Delen vindt allereerst plaats binnen de lokale groep maar er wordt ook effectief gedeeld met de andere omgevingen en mogelijk daarbuiten.

D. Voorbeelden uit de onderzoekspraktijk van het lectoraat

Zoals gezegd: het onderzoek waar het lectoraat bij betrokken is kent twee kanten. Het richt zich aan de ene kant op het activeren van het maakonderzoek van groepen makers en makers-docenten en van de andere kant op het verbeteren en ontwikkelen van manieren van werken in maakonderzoek.

1. Ondersteunen maakonderzoek door groepen makers (-docenten)

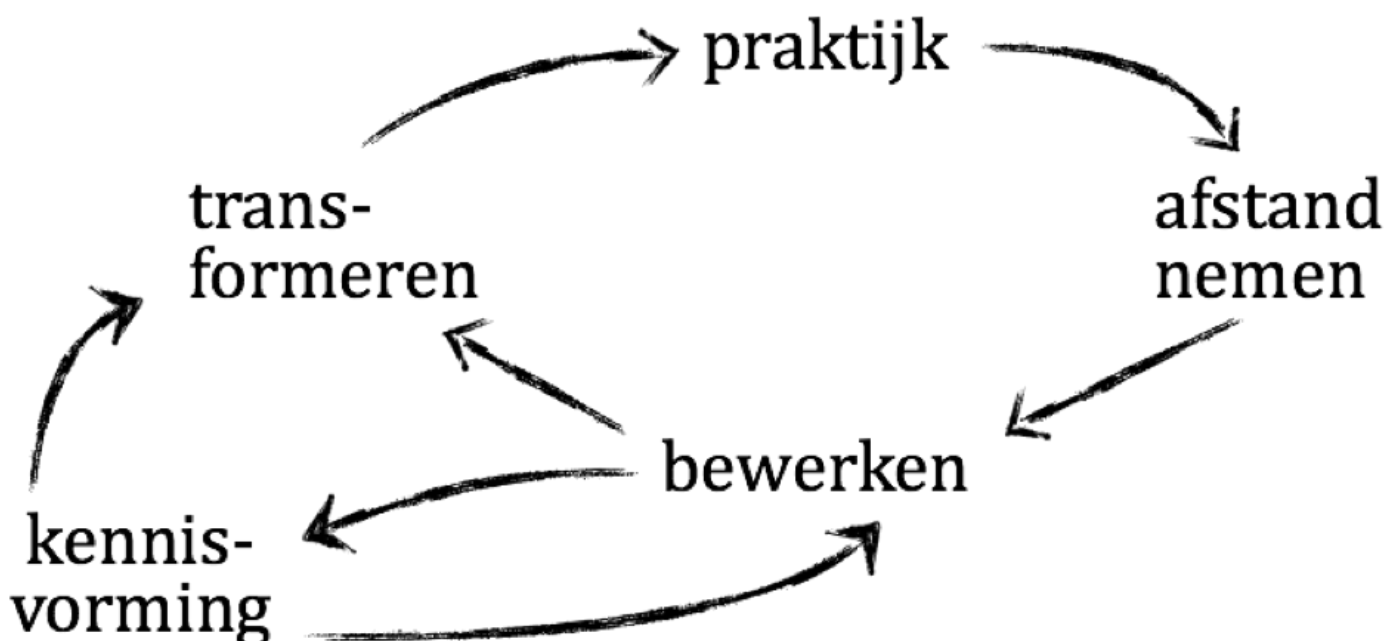
Het lectoraat helpt lokale makersgroepen met het inrichten, uitvoeren, verwerken en delen van maakonderzoek. Het gaat op dit moment om groepen makers-docenten in de beeldende kunst, design, media en muziek. Ook wordt gewerkt met een groep masterstudenten op het gebied van muziek. In de komende tijd willen we ook buiten het kunstonderwijs gaan werken met makers op het gebied van de muziek, design, media en/of games. Activiteiten zijn scholen, ondersteunen, sparren, verwerken van materiaal, opzetten van een maakonderzoekscyclus, ontwikkelen en verbeteren van manieren van delen en van toetsen op bruikbaarheid. Scholen is nodig om de makers in staat te stellen als co-actor in maakonderzoek te kunnen functioneren; ook wordt veel aandacht besteed

aan het bespreken, relativeren en vervangen van als vast aangenomen opvattingen over onderzoek waarvan we er eerder in deze lezing enkele hebben behandeld. Activeren is een belangrijk deel van het werk van het lectoraat. Ik wil nu het laatste deel van deze lezing besteden aan de tweede kant van het onderzoek van het lectoraat.

2. Ontwikkelen van manieren van werken in maakonderzoek

Veel van de bij maakprocessen betrokken kennis is zoals we zagen impliciet, lichamelijk en aan het handelen verbonden of ontspruitend. Zij is zeker niet zomaar expliciet te maken maar een niet onbelangrijk deel ervan wel, met name op lokaal niveau. De impliciete kennis kan onder woorden worden gebracht maar zij kan ook op andere manieren worden gerepresenteerd om van makers naar maakkennis te komen.

Ik introduceer hier het begrip kleine maakonderzoekscyclus om wat we doen beter te kunnen beschrijven. Het 'afstand-nemen' is hier het afstand nemen om te onderzoeken, de grotere afstand. Een aantal betrokkenen van een lokale groep expliciteert een deel van een bepaald maakproces van een van hen of van een maker die zij uitnodigen. De makerskennis bevindt zich nu in het onderhandelingsproces dat we eerder beschreven. Zo is tijdens het expliciteringsproces al een deel van de details en specificiteit weggevallen.

Dan zal het geheel of een deel daarvan worden vergeleken met andere kennis en zal er mogelijk ook worden gekeken naar de bruikbaarheid voor de eigen praktijk. Uit deze hele mix inclusief de bijzonderheden van de lokale omstandigheden en behoeftes rolt mogelijkwijs een verhaal, een advies, een voornemen tot gebruik in een andere praktijk, een tooltje, een inzicht of gevoel dat verder geëxploreerd kan worden. Sommigen zullen mogelijk zeggen dat er een techniek, methode of bepaalde manier van kijken is ontwikkeld maar het is eigenlijk vooral een aanzet tot een volgende beweging, de exploratie of verdere ontwikkeling van een lijn. Deze lijn ligt traditioneel in de eigen praktijk maar kan via onderzoek dus gedeeld worden. Hierna zijn er meerdere opties. Het verhaal, advies, voornemen, inzicht of gevoel wordt mogelijk, ongetwijfeld weer verder getransformeerd, gebruikt in de praktijk van een der betrokkenen. Daarna wordt gekeken hoe dit gebeurd is en zijn we toe aan een volgende kleine maakonderzoekscyclus. Er zal ook kennis worden vastgelegd in richtingen die de lokale groep interessant vindt. Deze kennis wordt later mogelijk gebruikt om te maken, om naast nieuwe kennis te leggen of om te delen. We doen onderzoek naar alle processen en werkvormen in deze maakonderzoekscyclus.

Afstand nemen

Het lectoraat bestudeert de werkwijzen om afstand te nemen die in de praktijk voorkomen en het ontwikkelt nieuwe werkwijzen om afstand te nemen.

Bestaande werkvormen om afstand te nemen

In verband met het belang van het ontwikkelen van goede werkvormen voor afstand nemen, bestuderen we de situaties in de normale maakpraktijk waarin een grotere afstand wordt genomen. Denk hierbij aan bepaald overleg tussen teamgenoten, werkvormen waarin wordt teruggekeken op het juist beëindigde maakproces, zoals de post-mortem in het game-ontwerp - een nabespreking kort na het project over wat er allemaal fout ging -, het overleg tussen junior- en senior-makers, zoals die in de eindstudie van de bachelors en in de masters van het kunstonderwijs voorkomen en de vraagarticulatie en andere overleg door makers met direct betrokkenen zoals opdrachtgevers en hoe dit vervolgens wordt gecommuniceerd met degenen die het product gaan maken. In al deze situaties gaan we kijken hoe er afstand genomen wordt en wat mogelijkheden en belemmeringen zijn van een specifieke vorm.

Zo hebben we bij het Utrechts Conservatorium lessen geobserveerd van Esmeé Olthuis en Albert van Veenendaal. Albert zit ook in de maakonderzoeksgroep van het UC dus ik concentreer me even op zijn compositielessen met een groep van zes studenten waarin feedback op elkaar een grote rol speelt. In deze lessen komen op een kleine schaal de verschillende kanten van de maakonderzoekscyclus aan de orde. Het kan zijn dat een student een episode vertelt uit haar maakproces, dat men gezamenlijk probeert een deel van het proces van een afstand te bekijken en wat men dan vindt te bewerken en het wordt door een of meer van de studenten in het volgende maakproces gebruikt waarna deze er weer verder over kan vertellen etc.

Het ontwikkelen van werkvormen om afstand te nemen

Het nemen van grotere afstand is niet iets simpels als je er mee wilt genereren en kennis aan over wilt houden. Het is nodig dat hier veel voorbeelden van komen en dat er onderzoek naar gedaan wordt, vanzelfsprekend met de betrokken makers. We hebben voor het afstand nemen een methode ontwikkeld waarbij twee makers elkaar om de beurt interviewen. Er is ook een moderator-onderzoeker aanwezig, zodat het gesprek gericht blijft en niet wegvliegt (zie het voorbeeld in de inleiding). Ieder interview duurt 90 minuten en wordt opgenomen. Ze worden uitgewerkt door de moderator en gedeeld en besproken met de anderen.

Er volgen nogmaals twee interviews die ook worden uitgewerkt en besproken. Het interview heeft een bepaalde opbouw en doelstelling die van te voren met de twee betrokken makers is gedeeld. Het begint met de karakterisering van de ondervraagde maker, behandelt dan enkele recente projecten en kiest vervolgens een bepaalde episode uit een van die projecten. Op deze episode wordt vervolgens in detail ingegaan; er wordt echt doorgevraagd. Een episode is een bepaalde periode in het maakproces waarvan de maker zelf het begin en het eind aangeeft. Het is dus geen periode of fase die door de onderzoeker wordt onderscheiden; het nadeel daarvan is namelijk dat de geïnterviewde maker moet nagaan of deze er tijdens het maken is geweest.

De kernvraag is vervolgens: wat gebeurde er precies vanaf het begin tot aan het eind van deze episode, wat waren je afwegingen, wat heb je gedaan etc. Het interview draait om de wat- en hoe-vraag, niet omdat dat de enige zinvolle vragen zijn maar omdat het de meeste garantie biedt op ontrafeling van de bewuste episode. De kennis die ontsloten wordt gaat vervolgens verder dan de beantwoording van de wat- of hoe-vraag; de wat- en hoe-vraag vormen dus de leidraad. Bij het gebruiken van deze methode vallen verschillende dingen op. De maker zal van te voren meestal een nogal magere weergave geven van wat er gebeurde tijdens de episode, dit gebeurt gedeeltelijk uit gêne, gedeeltelijk vanwege de manier waarop makers blijkbaar herinnering opbouwen van het maakproces. Na de mededeling 'Er gebeurde niet zo gek veel' komt de geïnterviewde er door deze methode achter dat er heel veel is gebeurd en dan ook nog niet willekeurig. 'Ik ben veel methodischer dan ik dacht' is een vaak gehoorde opmerking na zo'n interview. Je zou na vele makersdialogen zelfs kunnen opperen dat makers geen vaste methoden gebruiken maar wel methodisch zijn.

Wat we overhouden aan het interview is een karakterisering van de maker en een gedetailleerde beschrijving van de manieren van handelen en beschouwen van dezelfde maker binnen een bepaalde episode. In het tweede interview met dezelfde maker komen er vaak twee à drie andere episodes, mogelijk uit andere projecten aan de orde en wordt verkend wat de relatie is tussen de gegeven karakterisering en de manieren van werken. We zijn van plan om ook een vorm te ontwikkelen om verhalen te verzamelen rond de inrichting en het gebruik van de maakruimte van de makers, enerzijds gericht op de materiele kant, anderzijds op de ruimte die men krijgt en maakt.

Bewerken kennis-op-afstand

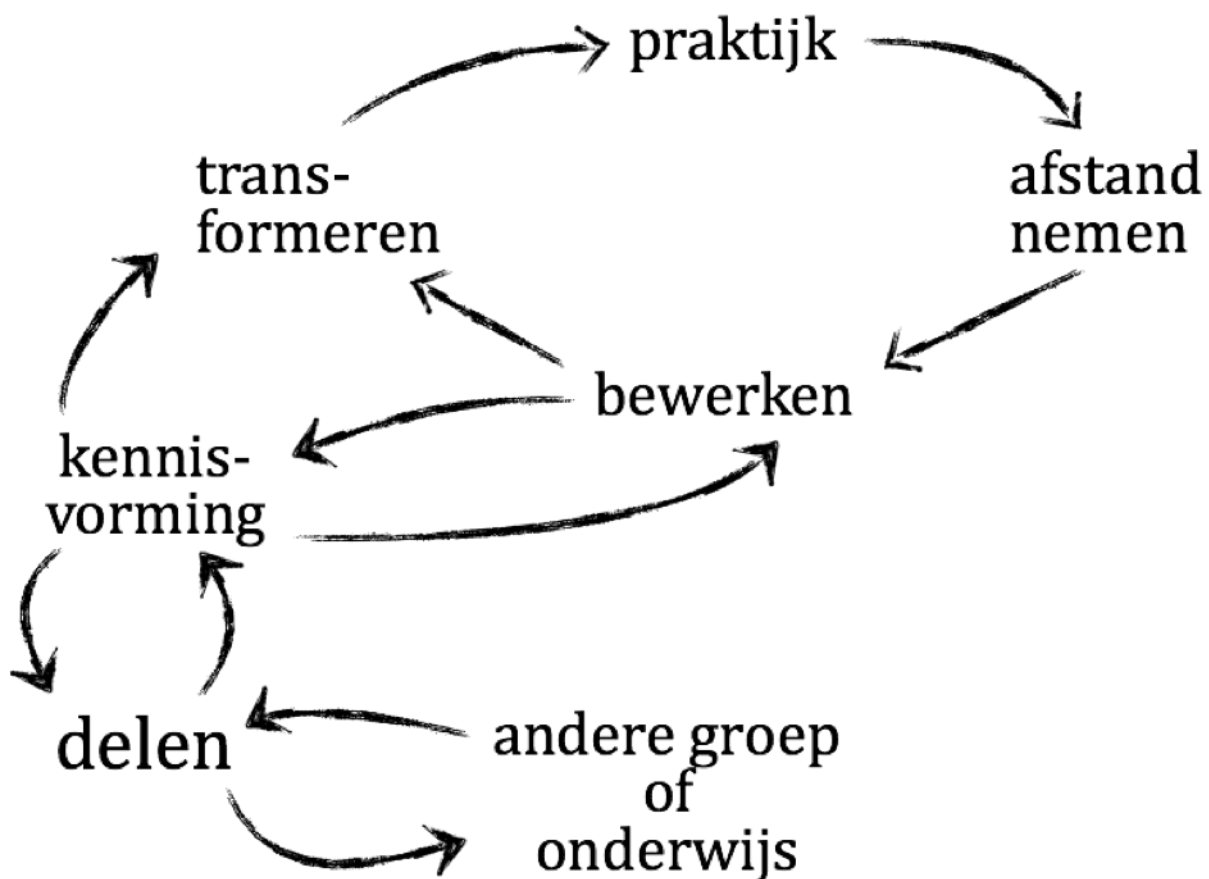
Ook al zijn we nog maar vrij kort bezig met werkvormen van afstand nemen toch beginnen zich de eerste tendensen af te tekenen. Terugkerende onderwerpen die opvallen in de makersdocentengroepen met wie wij samenwerken zijn bijvoorbeeld: de inzet van schetsen in al zijn vormen, de manier waarop wordt omgegaan met stagnatie, de invloed op het werken van de legitimatie en/of validering die de maker zoekt, inrichting en gebruik van de maakruimte, regie en onregie, improvisatie, uitstellen & opzijleggen en de invloed van de opdrachtstelling op het verloop.

Deze onderwerpen spelen een rol in de manier waarop de makers tot een keuze of besluit komen. Door het stellen van hoe- en wat-vragen komen we tot deze beschouwender onderwerpen terwijl deze door de manier waarop de kennis verzameld wordt direct te linken zijn aan hoe er wordt gehandeld en gedacht; de theorie kan niet 'wegzweven'. Wellicht (en hopelijk) ten overvloede: het is niet de bedoeling om te komen tot kennis als: bij stagnatie moet je dit doen. Het gaat om het verzamelen van gedetailleerde, gecontextualiseerde verhalen. Van deze verhalen worden ook andere dan schriftelijke representaties gemaakt bijv. een stukje video en audio van 3 minuten e.d. Kenmerk is dat er korte versies zijn van langere gedetailleerde verhalen terwijl die laatste er ook in hun geheel bij te halen zijn. Alle kennisdelen die verzameld worden, kunnen worden gegroepeerd rond onderwerpen - zoals net besproken - die invloed hebben op het handelen en beschouwen van

makers. Opvallend is dat als we het omkeren, de dialoog starten vanuit een van de genoemde onderwerpen het gesprek vaak niet op gang komt: hoe ga jij om met schetsen, hoe creëer jij ruimte in een project. De reden hiervoor is dat de geïnterviewde in de beschouwende rol wordt gedrukt. Hij spreekt niet over concrete voorbeelden maar veralgemeniseert en moet zien uit te maken wat schetsen in die voorbeelden - die alleen in zijn hoofd zitten - voor rol speelt. De zaak wordt daarmee eigenlijk omgedraaid: de geïnterviewde wordt in de rol van de onderzoeker gezet en de concreetheid van het onderwerp vervliegt.

Als we dus informatie rond een bepaald onderwerp willen vergaren doen we dat niet direct op de inhoud gericht, maar gaan we die tegenkomen in de episodes van de volgende interviews met makers. Bij de ontmoeting met een andere groep kan ineens een grotere hoeveelheid informatie over een bepaald onderwerp ontsloten worden omdat de andere groep dit onderwerp ook een aantal keer is tegengekomen en er materiaal over heeft verzameld.

Lokale kennis-vorming en delen

De kennis-vorming speelt een belangrijke rol bij het delen buiten de eigen groep. Als de andere groep uit hetzelfde vakgebied komt zal het verschil in accenten en onderwerpen of andere tendensen in de opgebouwde kennis van beide groepen veel inspiratie opleveren. Als de groepen van verschillende vakgebieden zijn moet men nog wat verder gaan in de 'Latour-onderhandeling' om de kennis deelbaar te krijgen met die anderen. In de praktijk van het lectoraat blijkt dit laatste zeer leerzaam te zijn. Ook spreken de groepen met elkaar over de manieren van afstand nemen en bewerken die zij gebruiken. Op de geschetste manier worden proces en inzichten effectief gedeeld en kan er rond en door de kennis veel waarde worden gecreëerd.

Ik wil graag afsluiten met een verwijzing naar de antropoloog Tim Ingold die zo treffend kan aangeven hoe je naar de kunsten en ontwerpen kunt kijken. Hoe je in plaats van de normale bestudering van het verleden om het heden te kunnen beschrijven zou kunnen werken naar de toekomst, en hoe je daar anderen bij nodig hebt. Hij introduceert het begrip *correspondence* (Ingold 2013) voor de manier waarop je als maker of als antropoloog tegelijkertijd moet zien te surfen op een grote en diverse input, in overeenstemming moet zijn met de stroom van gebeurtenissen en om voort te bewegen met mensen in het nastreven van hun dromen en ambities. Het gaat hierbij om improvisatie eerder dan om innovatie en om al werkend vooruitkijken eerder dan voorspellen.¹⁵

Een student van het HKU Utrechts Conservatorium is hier blijkbaar al vroeg in haar carrière mee bezig: *'Ik voel nog niet echt 100% de correspondentie met dat ritme, met, zeg maar, hoe het in verbinding staat met de rest.'* Dat is wat we zoeken.

Aangehaalde literatuur

- Borgdorff, Henk. 2011. *The production of knowledge in artistic research*. In: Henrik Karlsson & Michael Biggs (eds.). *The Routledge Companion to Research in the Arts*. London & New York: Routledge.
- Dittmann, Lorenz. 1989. *Ars et ecclesia: Festschrift für Franz J. Ronig*. Trier: Paulinus-Verlag. Religiöse Dimensionen in der modernen Malerei.
- Frayling, Christopher. 1993. *Research in Art and Design*. Royal College of Art Research Papers. London: Royal College of Art.
- Gaver, William. 2012. *What should we expect from Research through Design*. In CHI '12 Proceedings of the Conference on Human Factors in Computing Systems, New York: ACM Press: 937-946.
- Gielen, Pascal & van Heusden, Barend. 2012. *A plea for communalist teaching. An interview with Richard Sennett*. In: Gielen, P. & De Bruyne, P. (eds.) *Teaching Art in the Neoliberal Realm. Realism versus Cynicism*. Amsterdam: Valiz: 33 - 47.
- Hannula, Mika, Suoranta, Juha & Vadén, Tere. 2005. *Artistic Research – Theories, Methods and Practices*. Helsinki: Academy of Fine Arts; Gothenburg: University of Gothenburg.
- Ingold, Tim. 2010. *Bringing things to life: Creative entanglements in a world of materials*. Working Paper 15: Realities. University of Aberdeen.
- Ingold, Tim & Gatt, Caroline. 2013. *From description to correspondence: anthropology in real time*. In: Wendy Gunn, Ton Otto & Rachel Charlotte Smith (Eds.) *Design Anthropology. Theory and Practice*. London/NY: Bloomsbury Academic.
- Kessels, Joseph W.M. 2001. *Verleiden tot kennisproductiviteit*. Oratie. Enschede: Universiteit Twente.
- Kjærsgaard, Mette. 2013. *(Trans)forming knowledge and design concepts in the design workshop*. In: Wendy Gunn, Ton Otto & Rachel Charlotte Smith (Eds.) *Design Anthropology. Theory and Practice*. London/NY: Bloomsbury Academic.
- Klee, Paul. 1970. *Unendliche Naturgeschichte, prinzipielle Ordnung der bildnerischen Mittel, verbunden mit Naturstudium, und konstruktive Kompositionswege*. In: Form- und Gestaltungslehre, Bd. II, edited by Jürg Spiller, Basel, Stuttgart.
- Latour, Bruno. 1999. *Pandora's hope: essays on the reality of science studies*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Otto, Ton & Smith, Rachel Charlotte. 2013. *Design Anthropology: a distinct style of knowing*. In: Wendy Gunn, Ton Otto & Rachel Charlotte Smith (Eds.) *Design Anthropology. Theory and Practice*. London/NY: Bloomsbury Academic.
- REF. 2012. *REF 2014 - Assessment framework and guidance on submissions*, Appendix C. Retrieved from <http://www.ref.ac.uk/pubs/2011-02/>.
- Schön, Donald A. 1983. *The reflective practitioner: How professionals think in action*. New York: Basic Books.
- Stolterman, Erik, McAtee, Jamie, Royer, David & Thandapani, Selvan. 2009. *Designerly Tools*. In: Undisciplined! Design Research Society Conference 2008, Sheffield Hallam University, Sheffield, UK, 16-19 July 2008.
- Stolterman, Erik. 2008. *The Nature of Design Practice and Implications for Interaction Design Research*. *International Journal of Design* 2,1: 55-65.
- Sullivan, Graeme. 2005. *Art practice as research. Inquiry in the visual arts*. Thousand Oaks/London/New Delhi, Sage.
- Van Aken, Joan & Andriessen, Daan. 2012. *Handboek ontwerpgericht wetenschappelijk onderzoek*. Amsterdam: Boom/Lemma.
- Zimmermann, John, Forlizzi, Jodie & Evenson, Shelley. 2007. *Research through design as a method for interaction design research in HCI*. Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems: 493-502.

Dankwoord

Dit artikel is mede tot stand gekomen door bijdragen van Arja Veerman. Onderdelen zijn besproken en verder ontwikkeld met de maakonderzoekgroepen van HKU Design: Arjan Karssen, Femke de Vries, Jesse Visser en Tanja van der Laan, HKU Media: Antoin Buissink, Lenno Verhoog, Pepijn van de Port en Tjepke Zijlstra, HKU Muziek en Technologie: Ciska Vriezenga, Gagi Petrovic, Mark IJzerman, Than van Nispen tot Pannerden en Wessel Oltheten, en HKU Beeldende Kunst: Anika Schwarzlose, Annette Krauss, Anno Dijkstra, Christina della Giustina, Eugene Jongerius, Frank Koolen, Harm Hajonides, Jolanda Schouten, Kostana Banovic, Liza May Post, Maarten Overdijk, Marianne van Ham, Myrthe Nagtzaam, Sander van Deurzen en Sigrid van Willigen. Voor commentaar ben ik verder dank verschuldigd aan Floor Nusink, Marin Rutgers, Nick van Tilborg, Willem-Jan Renger.

Noten

¹ Zie het dankwoord voor een overzicht van de betrokken vakgebieden en makers-docenten en master-studenten.

² For the purposes of the REF, research is defined as a process of investigation leading to new insights, effectively shared. It includes work of direct relevance to the needs of commerce, industry, and to the public and voluntary sectors; scholarship; the invention and generation of ideas, images, performances, artefacts including design, where these lead to new or substantially improved insights; and the use of existing knowledge in experimental development to produce new or substantially improved materials, devices, products and processes, including design and construction. It excludes routine testing and routine analysis of materials, components and processes such as for the maintenance of national standards, as distinct from the development of new analytical techniques. It also excludes the development of teaching materials that do not embody original research. It includes research that is published, disseminated or made publicly available in the form of assessable research. (REF 2012, Appendix C)

³ De 'maker' 'maakt' en door 'maakonderzoek' onderzoek je 'maken'. Het woord 'maken' wordt hier gebruikt voor het hele artistieke en creatieve proces, niet alleen het realiserende gedeelte. In de maakonderzoekgroepen ligt de aandacht met name bij de creatie.

⁴ In ontwerpgericht wetenschappelijk onderzoek gaat het 'dus niet, of niet primair, om verklarende validiteit; de eerste vraag is niet of het waar is, maar of het werkt.' (Van Aken & Andriessen 2012)

⁵ Bijv. Borgdorff (2011: 49), Gaver (2012), Hannula (2006), Sullivan (2005) en Zimmermann et al (2007). Er wordt onderscheid gemaakt tussen (a.) alle mogelijke vormen van bijdrage aan het maakproces van een bepaald artefact en (b.) het genereren van maakkennis, het vergroten van het begrip (en dergelijke formuleringen) voor toekomstige maakprocessen. Een derde doel is dan (c.) de ondersteuning van de persoonlijke ontwikkeling van makers (bijv. Frayling 1993). Samengevat: het doel van onderzoek is een bijdrage te leveren aan de huidige maakpraktijk, aan de toekomstige maakpraktijk en aan de ontwikkeling van makers.

⁶ Zie voor de hele lijst van mislukkingen: <http://designresearchfailures.com/>

⁷ Even terzijde: Drie overige, veel kleinere groepen van antwoorden betroffen het falen om te zorgen voor voldoende gelijkheid en diversiteit binnen design en design research, het falen om de grote ontwikkelingen bij te houden en het falen om design en design research voldoende ten nutte van derden te brengen.

⁸ Zie bijv. Stolterman (2008) en Stolterman et al (2009: 116/2-4): These research based approaches have been criticized for being too complex, too theoretical, demanding too much time to use, and requiring too much knowledge or learning from the practitioner. Another criticism has been that these approaches are not based on an understanding of the practical constraints that design practice always encounter, such as time, resource, and budget limitations. [...] The basic conclusion we draw from this overview [...] is that even though there is interest in the notion of design tools, very little research (even though we mentioned a few exceptions) is actually grounded in the perspective of the practicing designer. [...] Most research on design tools, both from academics and practitioners, have diverse purposes and base their approaches on different pre-defined notions of what constitute design and its stages or core activities.

⁹ Zie ook Kjærsgaard (2013).

¹⁰ Klee (1970: 269).

¹¹ Dittmann (1989: 92-93).

¹² Ingold (2010: 2).

¹³ Richard Sennett in Gielen & van Heusden (2012): [...] craftsmanship is not a problem of fine-tuning, it's a dialectic between mastery and exploration, and oftentimes when we are able to master one technique, that mastery enables us to do more explorations.

¹⁴ Er zijn overeenkomsten met de kennisproductieve omgeving (Kessels 2001). Deze wil het lectoraat nader onderzoeken.

¹⁵ Zie Otto & Smith (2013).